

Ірина ЛИСЕНКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”, м. Миколаїв

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ

В статті проаналізовано основні нейропсихологічні теорії та місце емоційної сфери, емоцій, почуттів у них. Психоаналітична концепція емоцій звертає увагу на енергетичну складову психічних процесів, розглядаючи в цьому плані і емоційну сферу. Структурна теорія емоцій J. Papez полягає у висунутій гіпотезі про існування єдиної системи, яка об'єднує ряд структур мозку і створює мозковий субстрат для емоцій. Органічна теорія емоцій James-Lange полягає в аналізі відповідності між об'єктивним проявом активності вегетативної сфери і суб'єктивним відчуттям емоції, що виникала.

***Ключові слова:** емоції, почуття, емоційна сфера, дитина, психологія емоційної сфери.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Емоційна сфера людини є важливим структурним елементом загального психологічного здоров'я. Вона досліджується, починаючи з часів Античності: ще Аристотель в своїх творах згадував та описував емоції та почуття людини. На сьогоднішньому етапі розвитку сучасної психологічної науки, хоча емоційна сфера ще не досконало вивчена і пізнана, але в багатьох теоріях провідних вчених має певне своє відображення. Одним із підходів вивчення емоцій та почуттів є й нейропсихологічний підхід, про який докладно буде йтись мова в даній статті.

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні емоційної сфери в нейропсихологічних теоріях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психоаналітична концепція емоцій звертає увагу на енергетичну складову психічних процесів, розглядаючи в цьому плані і емоційну сферу. Не дивлячись на те, що запропонований варіант тлумачення емоцій був мало прив'язаний до організації мозку, він надалі привернув увагу багатьох дослідників, що займалися даною проблемою.

Згідно з думкою S. Freud, несвідоме є джерелом надлишку енергії, яку він визначає як лібідо. Структурний зміст лібідо обумовлений конфліктною ситуацією, яка мала місце у минулому і зашифрована на інстинктивному рівні. Потрібно відзначити, що факти, які свідчать про виражену пластичність нервової системи, погано узгоджуються з ідеєю “законсервованого” конфлікту, не говорячи вже про те, що в даній гіпотезі погано прослідковується біологічний сенс. З часом психоаналіз прийшов до висновку, що енергія “несвідомого” не зберігається в структурах мозку як “дефект розвитку”, а є наслідком появи в нервовій системі надлишку енергії, як результат недосконалої адаптації особи в соціумі. Наприклад, А. Адлер вважав, що більшості дітей, спочатку, властиво відчуття власної недосконалості, в порівнянні з “всемогутніми дорослими”, що веде до формування комплексу неповноцінності. Розвиток особи, згідно переконань А. Адлера, залежить від того, яким чином цей комплекс компенсуватиметься. У патологічних випадках людина може намагатися компенсувати свій комплекс неповноцінності за рахунок прагнення до влади над іншими [1].

Структурна теорія емоцій J. Papez класичний приклад нейропсихологічного підходу до розгляду емоцій була опублікована в 1937 році. Вивчаючи емоційні розлади у хворих з поразкою гіпокампу і поясної звивини, Дж. Пейпец висунув гіпотезу про існування єдиної системи, яка об'єднує ряд структур мозку і створює мозковий субстрат для емоцій. Ця система представляє замкнутий ланцюг і включає: гіпоталамус, передньовентральне ядро таламуса, поясну звивину, гіпокамп і мамілярні ядра гіпоталамуса. Вона отримала назву кола Дж. Пейпеца. Пізніше, в 1952 році, структура названа навколо Дж. Пейпеца була названа Полем Мак-Ліном лімбічною системою (назва враховувала, що поясна звивина оздоблює передній мозок). Джерелом збудження лімбічної системи є гіпоталамус, активність якого модулюють структури середнього мозку, що пролягають нижче, і через таламус передають збудження до поясної звивини кори великих півкуль. За Дж. Пейпцом, поясна звивина є субстратом усвідомлених емоційних

переживань. Сигнали від поясної звивини, через гіпокамп і мамілярні тіла, знов досягає гіпоталамуса, забезпечуючи зворотний зв'язок в лімбічній системі. Таким чином, суб'єктивні переживання контролюють вісцелярні і моторні прояви емоцій. Існує ряд заперечень проти теорії Дж. Пейпеца. Так, в експерименті показано, що стимуляція гіпокампу людини електричним струмом не супроводжується появою емоцій (страху, гніву), а суб'єктивно пацієнти випробовують лише сплутану свідомість [2–4].

Органічна теорія емоцій James-Lange висунута незалежно один від одного американським філософом і психологом У. Джемсом і данським медиком К. Ланге в 1880–1890 роках. Підставою для теорії послужив аналіз відповідності між об'єктивним проявом активності вегетативної сфери і суб'єктивним відчуттям емоції, що виникала. Згідно даної теорії, емоційне відчуття – це прояв в свідомості функціональних перебудов в організмі, що відбуваються на рівні вегетативної нервової системи. Зовнішнє роздратування викликає рефлекторні зміни в діяльності серця, диханні, кровообігу, тонусі м'язів, унаслідок чого в свідомість проєктуються різні відчуття, з яких і складається переживання емоцій. Тобто, спочатку під дією зовнішніх стимулів відбуваються характерні для емоцій зміни в організмі і тільки тоді, як наслідок, виникає сама емоція. Якщо вегетативні реакції є причиною, а емоції наслідком в континуумі взаємодії організму з середовищем, то “ми сумуємо, тому що плачемо, сердимось, тому що завдаємо удару, боїмося, тому що тремтимо”. Порівняно з рудиментарною теорією емоцій, яка розглядає їх в контексті елементарних програм поведінки, теорія Джеймса-Ланге зачіпає глибші механізми поведінки, оцінюючи емоції на підготовчій стадії, як набір вегетативних реакцій, що забезпечують реалізацію плану дій. Слід звернути увагу, що в обох концепціях емоції розглядаються дещо однобоко, як атрибут невеликого набору природжених програм поведінки, тому створюється враження, що ряд процесів нашої свідомості позбавлений емоційного супроводу, відповідно стає важко пояснити властиве людині багатство емоційної сфери [5; 6].

Теорія емоцій Cannon-Bard була запропонована американським психофізіологом W. Cannon та F. Bard. На думку У. Кеннона, гамму емоційних відчуттів людини, в контексті теорії Джеймса-Ланге, неможливо зіставити з відносно невеликою різноманітністю вегетативних проявів. Пізніше, Ф. Бард довів одночасність фізіологічних і суб'єктивних проявів емоційного процесу. Розвиток цих уявлень, підкріплений даними фізіології, привели до висновку, що при сприйнятті подій, що викликають емоції, нервові імпульси спочатку приходять в таламус, де збудження розщеплюється, частина його йде в кору великих півкуль, породжує суб'єктивні переживання емоцій, а інша половина прямує в гіпоталамус, який управляє фізіологічними змінами в організмі. Дана гіпотеза показала взаємини між емоційною і руховою сферами і сприяла розумінню сенсорної природи емоцій [9–11].

Активаційна теорія Lindsley-Hebb заснована на роботах Дж. Морucci і Х. Меґоуна, які показали наявність в стовбурі мозку неспецифічної системи, здатної активувати кору великих півкуль. Пізніші дослідження встановили наявність неспецифічної активуючої системи в таламусі і участь стриопалідарної системи до регуляції рівня активності. Оскільки дані утворення забезпечують силу і інтенсивність процесів, що протікають в мозку, допомагають організму адаптуватися в місці існування, а окремі ділянки даної системи знаходяться в реципрокних відносинах, було зроблено припущення, що емоції є сенсорний еквівалент активуючої системи мозку. Д. Хебб провів аналіз електроенцефалографічної картини роботи мозку у зв'язку з діяльністю ретикулярної формації і показав, що її активність корелюється з силою, тривалістю і якістю емоційного переживання. Свої ідеї Д. Хебб виразив графічно і показав, що для досягнення успішного результату діяльності, людині необхідний оптимальний, середній рівень емоційного збудження. Дана теорія доповнила існуючі уявлення про зв'язок емоцій з поведінкою і вегетативними реакціями, показавши їх зв'язок з активуючою системою мозку [12–15].

Висновки. Отже, в багатьох теоріях визначних науковців, психологів нейропсихологічного напрямку значна увага приділялась поясненню

закономірностей та основних характеристик емоцій, почуттів, афектів та емоційної сфери загалом. Психоаналітична концепція емоцій звертає увагу на енергетичну складову психічних процесів, розглядаючи в цьому плані і емоційну сферу. Структурна теорія емоцій J. Papez полягає у висунутій гіпотезі про існування єдиної системи, яка об'єднує ряд структур мозку і створює мозковий субстрат для емоцій. Органічна теорія емоцій James-Lange полягає в аналізі відповідності між об'єктивним проявом активності вегетативної сфери і суб'єктивним відчуттям емоції, що виникала. Теорія емоцій Cannon-Bard гамму емоційних відчуттів людини розкриває як неможливість зіставлення їх з відносно невеликою різноманітністю вегетативних проявів, доводячи одночасність фізіологічних і суб'єктивних проявів емоційного процесу. Активаційна теорія Lindsley-Hebb показала наявність в стовбурі мозку неспецифічної системи, здатної активувати кору великих півкуль. Пізніші дослідження встановили наявність неспецифічної активуючої системи в таламусі і участь стриопалідарної системи до регуляції рівня активності. Оскільки дані утворення забезпечують силу і інтенсивність процесів, що протікають в мозку, допомагають організму адаптуватися в місці існування, а окремі ділянки даної системи знаходяться в реципрокних відносинах, було зроблено припущення, що емоції є сенсорний еквівалент активуючої системи мозку. Отже, більшість нейропсихологічних теорій в розкриттях вчення торкаються тим чи іншим чином емоційної сфери людини.

Список використаної літератури

1. Blazek M. Emotions as practice: Anna Freud's child psychoanalysis and thinking–doing children's emotional geographies. *Emotion, Space and Society*. Volume 9. November 2013. P. 24–32.
2. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности. М. : “Мысль”, 1976. 158 с.
3. Rivera J. de. A structural theory of the emotions. *Psychological*. 1977. Issues, 10 (4, Mono 40). P. 178.
4. Виллюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. 142 с.
5. Загальна психологія: підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К. : Либідь, 2005. 464 с.

6. Хрестоматия по психологии / под ред. А. В. Петровского. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Просвещение, 1987. 448 с.
7. Lacasse K. Going with your gut: How William James' theory of emotions brings insights to risk perception and decision making research. *New Ideas in Psychology*. Volume 46. August 2017. P. 1–7.
8. Сикорский И. А. Воспитание в возрасте первого детства. СПб., 1884.
9. Грот Н. Я. Сочинения в 4-х томах. Мелитополь : Издательский дом Мелитопольской городской типографии, 2013. 462 с.
10. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб., 1999. 464 с.
11. Friedman V. H. Feelings and the body: The Jamesian perspective on autonomic specificity of emotion. *Biological Psychology*. 2010. № 84. P. 383–393.
12. Ланге Н. Н. Душа ребёнка. СПб., 1892.
13. Зеньковський В. В. Психологія дитинства. 1995. 232 с.
14. Немов Р. С. Общие основы психологии // Психология. Кн. 1. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 688 с.
15. Weinberger N. M. A Biographical Memoir: Donald Benjamin Lindsley 1907–2003. National Academy of Sciences Washington. 2009.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Єрмакова І. П.

Лисенкова І. П. Нейропсихологічний підхід в дослідженні емоційної сфери

В статті проаналізовані основні нейропсихологічні теорії і місце емоційної сфери, емоцій, чутств в них. Психоаналітична концепція емоцій звертає увагу на енергетичну складову психічних процесів, розглядаючи в цьому плані і емоційну сферу. Структурна теорія емоцій Ж. Рарез заключається в висунутій гіпотезі про існування єдиної системи, що об'єднує ряд структур мозку, а так же створює мозгову субстрат для емоцій. Органічна теорія емоцій Джеймса-Ланге заключається в аналізі відповідності між об'єктивним проявом активності вегетативної сфери і суб'єктивним відчуттям емоції, що виникала.

Ключевые слова: *емоції, чутства, емоційна сфера, дитина, психологія емоційної сфери.*

Lysenkova I. Study of the Emotional Sphere in Neuropsychological Theories

The psychoanalytic concept of emotions draws attention to the energy component of mental processes, considering in this context the emotional sphere. Despite the fact that the proposed version of the interpretation of emotions was less tied to the organization of the brain, it further attracted the attention of many researchers involved in this problem. According to S. Freud, the unconscious is the source of an excess of energy, which he defines as a libido. The structural content of the libido is due to a conflict situation that took place in the past and is encrypted at the instinctive level. It should be noted that the facts, which indicate the expressed plasticity of the nervous system, are poorly consistent with the idea of "preserved" conflict, not to mention that in this hypothesis poorly observed biological meaning.

The organic theory of emotions was nominated independently by American philosopher and psychologist W. James and the Danish physician K. Lange in the years 1880-1890. The basis for the James-Lange theory was the analysis of the correspondence between the objective manifestation of the activity of the vegetative sphere and the subjective feeling of emotion that arose. According to this theory, emotional sensation is a manifestation in the consciousness of functional alterations in the body, occurring at the level of the autonomic nervous system. External stimulation causes reflex changes in the activity of the heart, respiration, blood circulation, tone of the muscles, as a result of which different feelings are drawn into consciousness, from which the emotional experience develops. That is, initially, under the influence of external stimuli, there are changes characteristic of emotions in the body and only then, as a consequence, there is the emotion itself.

Another theory of emotions was proposed by the American psychophysicologists W. Cannon and F. Bard. According to W. Cannon, the range of human emotional senses in the context of the James-Lange theory can not be compared with the relatively small variety of vegetative manifestations. Later, F. Bard proved the simultaneity of physiological and subjective manifestations of the emotional process.

Keywords: *emotions, feelings, affects, emotional development, emotional sphere.*